Karolina Ćwiek-Rogalska

Złudne ósemki a *Czeskie pytanie*. Strategie pisania Tomáša Garrigue’a Masaryka

„(...) já z nepříjemností ani nevyhlížám”¹.

T. G. Masaryk w liście do J. S. Machara (Masaryk & Machar, 2017, s. 101)

W życiu Tomáša Garrigue’a Masaryka nie brakowało istotnych, przełomowych dat – także tych kończących się cyfrą osiem, w czeskiej historii uznawanych za znaczące – na których można by oprzeć opowieść o jego życiu, twórczości lub działalności. Począwszy od roku 1878, kiedy to wkrótce po swoim pobycie na uniwersytecie w Lipsku Masaryk wypływa do Stanów Zjednoczonych, by od Rudolpha Pierre’a Garrigue’a uzyskać błogosławieństwo dla swoich zaręczyn z jego córką Charlottą, a skończywszy na roku 1918, kiedy udaje się doprowadzić do powstania niepodległej Czechosłowacji, na czele której Masaryk staje jako prezydent. Zamiast jednak skupiać się na tych datach, chciałabym zaproponować nieco inne podejście do mitu „fatalnych ósemek”, koncentrując się na jednym z najważniejszych dzieł w dorobku Masaryka. Wykorzystując specyficzne czeskie podejście do dat kończących się cyfrą osiem, chciałabym wskazać na jego janusowe oblicze.

„Fatalne ósemki” stanowią niezwykle silny, ale jednocześnie złudny filtr interpretacyjny, który przekształca dyskurs historyczny w opowieść o przełomach, które przy nieco uważniejszym badaniu mają raczej charakter procesów rozproszonych i rozłożonych w czasie. Ten

¹ „(...) já w ogóle z utrapeń wygrzebać się nie mogę”. Wszystkie cytaty, jeśli nie podano inaczej, w przekładzie autorki artykułu.

złudny czar ósemek widać bardzo dobrze w badaniach nad życiem i twórczością Masaryka. A szczególnie interesującą pozycję zajmuje tu jedno z jego najważniejszych dzieł – *Česká otázka* [Czeskie pytanie²] (Masaryk, 1948).

Korpusem źródeł, na którym pracuję, są teksty samego Masaryka, przede wszystkim wspomniana *Česká otázka*, ale także nieco późniejsza *Naše nynější krize* [Nasz obecny kryzys] (Masaryk, 1948), jego korespondencja z okresu tworzenia tych dzieł, którą wymieniał z poetą Josefem Svatoplukiem Macharem, oraz najnowsze komentarze dotyczące oddźwięku i aktualizacji myśli zawartej we wspomnianych dziełach Masaryka. W artykule proponuję zastanowić się nad dwiema kwestiami: w jaki sposób w tym wypadku funkcjonuje mit „fatalnych ósemek” oraz jak wyglądały strategie pisania Masaryka i co możemy z tego wywnioskować, również w kwestii podejścia do mitu „fatalnych ósemek” jako wspomnianego filtru interpretacyjnego, przykładanego do czeskiej historii.

Fatum czeskiej historii a Czeskie pytanie

„Fatalność” – odwołująca się do greckiego pojęcia *fatum*, tragicznego losu, którego nie sposób uniknąć – wiąże się w wypadku mitu „fatalnych ósemek” z przekonaniem o tym, że w danym roku coś po prostu musi się wydarzyć. Nieco prześmiewczo ujął to czesko-słowacki filozof Milan Šimečka, pisząc już na samym początku swojego dziennika *Konec nehybnosti*, że zaczyna zapisywać wydarzenia nie ze względu na jakąś potrzebę wyższą, ale dlatego, że nadszedł rok 1988 i kto wie, co może się wydarzyć (Šimečka, 1990, s. 1). Wezwanie do zastanowienia się nad czeskimi ósemkami stało się dla mnie okazją do rozważenia tego, co właściwie skłania do pisania i jakie pisarskie strategie stosuje autor. W wypadku przywoływanego Šimečki chodziło o nieco prześmiewczą strategię dostosowywania się do okoliczności, kiedy coś „może się wydarzyć”. A jak jest w wypadku Masaryka?

W tym miejscu winna jestem czytelnikowi wyjaśnienie, co rozumiem przez „strategie pisania”: składają się na nie stałe komponenty myślenia i postępowania danego autora, przejawiające się w jego pisanej twórczości. W wypadku Masaryka strategie pisania związane były także z wizją czeskiej historii, którą proponował. Wizją, w której to, co ogólne

² Chociaż tytuł dzieła funkcjonuje w polszczyźnie jako *Kwestia czeska* (analogicznie do „kwestii polskiej”, rozważanej w ciągu wieku XIX), proponuję wykorzystać dwuznaczność czeskiego słowa *otázka*, oznaczającego zarówno kwestię lub problem, jak i pytanie. Dla ułatwienia wszystkie tytuły po ich pierwszym pojawieniu się w tekście przytaczam w ich polskim brzmieniu, zaproponowanym przeze mnie wtedy, gdy nie mają one tłumaczenia.

(w jego wypadku idea *humanity*) było wyjaśniane przez to, co konkretne, czyli poprzez historię Czechów. *Humanita* ma być moralnym kompasem jednostki, nie zaś abstrakcją (Svoboda, 2017a, s. 19). Jeśli „czeskie pytanie” nie prowadzi do odpowiedzi bardziej złożonej i dotyczącej człowieka jako takiego (stając się „światowym pytaniem”), nie ma racji bytu. Wizja ta może być też rozumiana jako korekta podejścia do czeskiej historii (Zátka, 2017, ss. 258–259), choć niektórzy badacze uważają, że Masaryk przejął wizję historii Czechów od Františka Palackiego (Činátl, 2011, s. 265). Tutaj należy zauważyć, że nie tylko ten rodzaj praktycznej filozofii przejawiał się w pisarskich strategiach Masaryka. Pozostałe ich cechy wiążą się z momentem życiowym, w którym znajdował się twórca, kontekstem epoki, w jakiej żył, i wyzwaniem, jakie mu stawiała, a ponadto samym charakterem autora i uprawianym przezeń gatunkiem pisarskim. W tym tekście poddaję analizie wszystkie te elementy.

Przyjęło się, by podejmować jakiś problem „kiedy data wzywa”: w wypadku czeskiej historii mogą to być daty zakończone cyfrą osiem, generalnie zaś – okrągłe rocznice, stąd też np. zbiór artykułów dotyczących *Czeskiego pytania* ukazał się pod tytułem *Sto let Masarykovy České otázky* [Sto lat Czeskiego pytania Masaryka] (Broklová, 1997). Jednakże uwagi samego Masaryka wskazują, że to pierwsze książkowe wydanie z „niefatalnego” roku 1895 nie spełniło pokładanych w nim przez autora oczekiwań. W listach do mieszkającego w Wiedniu poety Josefa Svatopluka Machara pisał: „Když jsem knížku měl před sebou – nebyl jsem spokojen. Schází v ní, tuším, výklad Kollára. Tu i tam všelico vynecháno atd., zkrátka kocovina”³ (Masaryk & Machar, 2017, s. 234). Ale nie tylko subiektywne poczucie niewystarczającego nakładu pracy, które nazywał „kacem pisarskim”, spędzało Masarykowi sen z powiek: przede wszystkim bowiem dręczył go niewielki zasięg książki. Wspomina o radości z listu od Josefa Fanderlíka, członka Czeskiej Partii Narodowej (*staročeši*), ponieważ odebrał on pomysły autora *Czeskiego pytania* nie jako teoretyczne „filozofowanie”, ale praktyczną ideę do wcielenia w życie (Masaryk & Machar, 2017, s. 247). Opinia Fanderlíka była wówczas jedną z nielicznych, które przekonywały Masaryka, że został zrozumiany (Masaryk & Machar, 2017, s. 247). Nieco później filozof napisze zresztą *explicite* o swoim zdziwieniu tym, że kolejna książka, tzn. *Nasz obecny kryzys*, została przyjęta cieplej. Zacznie się też zastanawiać, dlaczego tak się stało (Masaryk & Machar, 2017, s. 319). Ów słaby odzew – czy też odzew niezgodny z oczekiwaniami autora – spowodował, że Masaryk zaczął pisać kolejne książki, przede wszystkim właśnie bezpośrednią kontynuację

³ „Kiedy miałem książkę przed sobą – nie byłem zadowolony. Brakuje w niej, jak sądzę, wyjaśnienia Kollára. Tu i tam różne rzeczy wyrzuciłem itd., w skrócie kac”.

Czeskiego pytania – *Nasz obecny kryzys*, książkę, która sprzedawała się lepiej, równocześnie napędzając też sprzedaż swojej poprzedniczki i wzbudzając większe nią zainteresowanie (Masaryk & Machar, 2017, s. 293).

Dlaczego jednak za punkt wyjścia obieram daty z życia i twórczości Masaryka, kończące się cyfrą osiem? Przede wszystkim rok 1908 (drugie wydanie *Czeskiego pytania*), ale też wspomniany dalej w tekście rok 1898 (ukazanie się polemiki z dziełem Masaryka autorstwa historyków Jaroslava Golla i Josefa Pekařa; jest to także setna rocznica urodzin historyka Františka Palackiego, któremu Masaryk poświęcił w swojej twórczości wiele miejsca) czy rok 1928 (kontynuacja sporu pióra samego Pekařa). Dlaczego nie wyjść po prostu od daty przywoływanej najczęściej, czyli od roku 1895, kiedy światło dzienne ujrzało książkowe wydanie *Czeskiego pytania*⁴? Zanim odpowiem na te pytania, zastanówmy się, jak doszło do powstania tego dzieła.

Za istotną datę należałoby tu przyjąć (notabene mieszczący w sobie aż dwie ósemki) rok 1882. To wtedy Masaryk wraz z rodziną przeprowadza się do Pragi, by podjąć pracę w czeskiej części Uniwersytetu Karola Ferdynanda. Jak pisze autor monumentalnej biografii Masaryka Stanislav Polák, zmiana ta spowodowała, że Masaryk porzucił myśl o napisaniu większego dzieła mającego usystematyzować osiągnięcia socjologii. Zamiast tego postanowił podjąć bardziej aktualny i „lokalny” temat, czyli studia nad Słowiańszczyzną (Polák, 2004, s. 84). Nie obniżył jednak poziomu ambicji, chcąc poprzez analizę poszczególnych narodów słowiańskich dojść do wypracowania rozwiązań dotyczących zarówno narodu czeskiego, jak i problemów światowych w ogóle. To zresztą charakterystyczny dla Masaryka zabieg: wyjaśnienie problemu ogólnego, postawionego *in abstracto* przez jego wyjaśnienie na poziomie szczegółu, *in concreto* – podobnie jak to miało miejsce w wypadku wizji czeskiej historii, o czym pisałam wyżej. Te plany zrewidowała rzeczywistość: angażując się w rozwiązywanie wielu palących problemów i poświęcając im kolejne studia, Masaryk zamiast stworzyć dzieło od początku do końca oryginalnie skomponowane i przemyślane, pisał mniejsze i szybciej wydawane prace, reagując żywo na to, co działo się wokół niego (Polák, 2004, s. 84).

To doprowadza nas z powrotem do roku 1895, kiedy to w postaci książkowej ukazuje się tom szkiców zatytułowany *Czeskie pytanie*. Większa część tekstów składających się na

⁴ Miloš Havelka zbiór tekstów poświęconych dyskusji nad sensem dziejów czeskich, w którym znajdują się najważniejsze odpowiedzi na prace Masaryka, zatytułował właśnie *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, uznając tym samym za datę wyjściową do dyskusji rok pierwszego wydania *Czeskiego pytania* (Havelka, 1995).

to dzieło została pierwotnie opublikowana w czasopiśmie „Naše doba”. Był to periodyk redagowany przez Masaryka od 1893 roku⁵. Wcześniej filozof wydawał magazyn upowszechniający naukę „Athenaeum”⁶. Szybkie pojawianie się i znikanie czasopism, dynamiczne zmiany składów redakcyjnych czy roli już istniejących i mających swoją tradycję periodyków na politycznej scenie czeskiej II połowy XIX wieku nieodłącznie składały się na krajobraz myślowy epoki, o której mowa. Mając to na uwadze podczas analizy strategii pisarskich Masaryka, chciałabym podkreślić, że częściowo wynikają one zatem – jak w wypadku wielu innych myślicieli epoki – ze specyfiki obiegu tekstów. Najpierw powstawały one w wersji publicystycznej, ukazując się w periodyku, później dopiero – zebrane – były wydawane w formie książkowej⁷. Specyfika obiegu wiadomości w prasie przywoływanego okresu wynika także z faktu, że czasopisma często służyły jako organy prasowe danej formacji politycznej czy światopoglądowej i były ściśle związane z daną grupą polityków, twórców czy działaczy (Doubek & Merhautová, 2017, ss. 9–10). Zarówno ta specyfika obiegu tekstów, jak i ciągła autorefleksja Masaryka, związana z odczytywaniem filozofii jako nauki praktycznej – jak widzieliśmy na przykładzie reakcji na list Fanderlíka – łączą się dodatkowo z kwestiami zawodowymi. Masaryk rozważał w pewnym momencie porzucenie kariery naukowej na rzecz pełnego poświęcenia się dziennikarstwu (Masaryk & Machar, 2017, s. 293). Najwyraźniej wyczuwał, gdzie może szybciej wywołać reakcję na swoje przemyślenia. Warto zwrócić uwagę na fakt, że Masaryk postrzegał publicystykę jako rodzaj myślenia. W *Czeskim pytaniu* pisze przecież, że „dziennikarstwo jest w dużym stopniu nowoczesnym sposobem pracy myślowej” (Masaryk, 1948, s. 156), podkreślając, że dziennikarstwem zajmowali się zarówno Palacký, jak i podziwiany przez Masaryka inny czeski twórca, Karel Havlíček-Borovský. Dobre dziennikarstwo możliwe jest jednak jego zdaniem tylko wówczas, gdy człowiek zajmujący się nim jest dobrze wykształcony, tak by nie stał się jedynie wyrobnikiem (Pechar, 2017, s. 474). Chciałabym zwrócić uwagę na pojawiające się wyżej słowo „reakcja” – jest ono bowiem kluczem, którego proponuję użyć w tym odczytaniu *Czeskiego pytania*.

⁵ Współredaktorami periodyku byli przez dłuższy czas Josef Kaizl i František Drtina, aczkolwiek największa część pracy przy powstawaniu czasopisma spoczywała na barkach Masaryka (Drews, 1989, s. 160). Kompletny przegląd współredaktorów zob. (pš, 2000).

⁶ Redaktorem „Athenaeum” był od roku 1888 także Josef Kaizl, ponadto czasopismo miało redaktorów prowadzących zajmujących się różnymi dziedzinami. Masaryk wydawał je z własnych środków w latach 1886–1888, wcześniej współpracował z wydawcą Janem Otto, później nakłady finansowe spoczyły na barkach Kaizla, a przez ostatnie lata istnienia czasopisma wydawał je J. R. Vilímek (zp., 1985).

⁷ O tym, jak dynamiczny był proces powstawania *Czeskiego pytania*, może świadczyć porównanie wersji książkowej z tym, co Masaryk publikował w tym czasie w czasopismach (Masaryk, 2017).

„Czeskie pytanie” – w znaczeniu już nie tytułu, ale treści (przedmiotu) książki Masaryka – nie jest bowiem retoryczne i chociaż przede wszystkim należy je postawić, czy też stawiać ciągle od nowa, to nie chodzi tu wyłącznie o znalezienie odpowiedzi. Masaryk chce tak postawionym pytaniem sprowokować do dyskusji dotyczącej poruszanej tematyki. Ta prowokacja, chęć „przewietrzenia” czeskiego środowiska, w którym mieszka już trzynaście lat, a które charakteryzuje jako duszne (Masaryk & Machar, 2017, s. 85), staje się w pewnym sensie nie tylko elementem strategii pisarskich autora, ale zaczyna być tożsama z jego stylem życia.

***Ohavný zrádce*⁸**

Opinia, że we wspomnianym środowisku panuje „duchota”, związana jest także z pozycją Masaryka, który pozostaje w nim – mimo upływu lat – outsiderem. Jest przybyszem z Wiednia – przyjazd do Pragi w 1882 roku rozpoczął pierwszy dłuższy pobyt Masaryka w tym mieście, wcześniej związany był bowiem z regionem Slovák, gdzie się urodził, z Morawami, gdzie chodził do szkoły średniej, a później z Wiedniem, gdzie studiował, Lipskiem, gdzie przebywał na rocznym pobycie naukowym, oraz z Nowym Jorkiem, dokąd udał się, by walczyć o rękę swojej przyszłej żony Charlotty Garrigue, poznanej zresztą we wspomnianym Lipsku. Tak opisana droga naukowo-życiowa Masaryka pokazuje kolejną kwestię: był człowiekiem bez korzeni w środowisku, w którym się znalazł.

Jego rodzice pochodzili z klas niższych niż dominujące w Pradze mieszczaństwo: ojciec był woźnicą, matka początkowo zajmowała się domem, później zaś pracowała w tym samym gospodarstwie właściciela ziemskiego co mąż. Masaryk nie wżenił się również w zastane praskie środowisko, a taką strategię zastosował chociażby František Palacký, również pochodzący z klasy niższej (Štaif, 2009, ss. 61–67). Żona Masaryka była Amerykanką, dla której opisywane środowisko także pozostawało obce.

Nie tylko jednak pozycja Masaryka w praskim środowisku sprawiała, że w tym okresie można go uznać za outsidera, za którego sam zresztą się uważał⁹. Trzeba tu zauważyć, że ta persona (rozumiana jako pewne wcielenie, odgrywana postać publiczna) nie miała

⁸ „Obrzydliwy zdrajca”, tak określili Masaryka „Národní listy” w roku 1887, gdy zaatakował rękopisy (Pechar, 2017, s. 473).

⁹ Wielokrotnie pisze o tym w listach do J. S. Machara, np. w datowanej na 17 lutego 1895 roku przesyłce komentuje to w taki sposób: „nerozumíme se s tím publikusem, a co tedy se darmo zdržovat?” – „nie rozumiemy się z tą publicznością, więc po się martwić na darmo?” (Masaryk & Machar, 2017, s. 236). Również obraz Pragi, jaki rysuje przed swoim korespondentem, dowodzi, że czuł się odosobniony.

jednej stałej formy, ale ewoluowała, od *vlastence dobré vůle*¹⁰ do polityka (Doubek & Merhautová, 2017, s. 60). Również wysoce polemiczny charakter sprawiał, że Masaryk łatwo wypadał poza ramy tego, co było dobrze przyjmowane w środowisku. Począwszy od sporu o prawdziwość tzw. rękopisów¹¹, poprzez zabranie głosu w trakcie tzw. Hilsneriady¹², czy mniej znanych, ale równie ostrych dyskusji, takich jak ta o czeskim modernizmie, dziedzictwie Bedřicha Smetany, aferze wokół Františka Šromoty, procesie z Omladiną czy terrorystycznej grupie młodych Serbów i Chorwatów – wszystko to czyniło z Masaryka postać niewygodną, ale wyrazistą.

Miał on także własne zdanie na temat tego, czym jest i jaka powinna być „czeskość”. Stanowisko odrębne od dominującego wówczas narodowościowego nastawienia, wąsko definiującego w postjungmannowskim duchu „czeskość” jako coś zależnego wyłącznie od języka, jakim ktoś się posługuje, i sprowadzającego kwestię czeską wyłącznie do poziomu problematyki lokalnej. Masaryk już na początku *Czeskiego pytania* zauważa, że mówienie o kryteriach językowych, jako tych, które mają przede wszystkim charakteryzować podejście budzicieli czeskości, jest błędne. Język bowiem w początkach epoki odrodzenia był za słaby, by opierać na nim jakiekolwiek dążenia narodowościowe (Masaryk, 1948, s. 12). Zamiast tego Masaryk wskazuje na pierwiastki religijne w myśli budzicieli. To one miały wyznaczać zręby tożsamości narodowej. Filozof buduje tu argumentację, opierając się na wybranych figurach z historii czeskiego odrodzenia narodowego. Dobiera je w taki sposób, by argumentację tę przeprowadzić, przywołując „pięcioramienną gwiazdę”: Dobrovský – Kollár – Šafařík – Palacký – Havlíček (Brabec, 2009, s. 23). Wszystkie pięć postaci to budziciele, dobrani jednak w specyficzny sposób: w Masarykowskim panteonie ideologów odrodzenia brakuje takich

¹⁰ „Patrioty dobrej woli”.

¹¹ Rzekome staroczeskie rękopisy, podobno znalezione przez archiwistę i bibliotekarza Václava Hanke, miały udowadniać starodawność literatury czeskiej, starszej nawet niż niemiecka. Rękopisów było kilka, najsłynniejsze z nich, rękopis zielonogórski i królowodworski, oceniono jako prawdziwe i mimo polemik włączono do kanonu XIX-wiecznej kultury „odradzającego się” narodu czeskiego. Masaryk ponownie otworzył dyskusję dotyczącą ich prawdziwości, atakując z różnych perspektyw stanowisko ich obrońców wespół z grupą innych młodych profesorów czeskiej części Uniwersytetu Karola Ferdynanda, m.in. historykiem Jaroslavem Gollem i językoznawcą Janem Gebauerem. Naukowcy dowodzili, że z punktu widzenia różnych gałęzi nauki rękopisy nie mogą być prawdziwe. Sprawa wywołała głęboki ferment zwłaszcza w środowiskach konserwatywnych, odsądzających Masaryka od czci i wiary oraz imputujących grupie zdradzieckiej wobec młodego narodu zamiary i sprzyjanie mocarstwowej polityce Austro-Węgier (Opat, 1990, ss. 136–191).

¹² *Hilsneriada* to czeskie określenie odbywających się w latach 1899–1900 procesów Żyda z Vysočiny Leopolda Hilsnera, oskarżonego o mord rytualny na Czeszce Anežce Hružovej. Wina Hilsnera została orzeczona na podstawie dowodów poszlakowych, on sam zaś skazany na dożywocie mimo wysiłków jego adwokata Zdenka Auředníčka. Masaryk zabrał głos w tej sprawie, dowodząc, że nie ma czegoś takiego jak mord rytualny, a skazywanie człowieka na śmierć z powodu ludowego zabobonu nie powinno mieć miejsca w nowoczesnym państwie. Jego pisma sprawiły, że proces otwarto na nowo. Zakończył się ponownym skazaniem Hilsnera, chociaż tym razem za zabójstwo. Oskarżony wyszedł na wolność dopiero dzięki amnestii w roku 1918 (Pojar, 2016, ss. 101–125).

tradycyjnie włączanych do niego postaci jak twórca wielkiego słownika czesko-niemieckiego Josef Jungmann¹³. Zdaniem Masaryka reprezentował on nastawienie egoistyczno-narodowe, dalekie od postrzegania „czeskiego pytania” jako części „światowego pytania”.

Zaproponowana wizja czeskiej historii wymagała od Masaryka nie tylko odpowiedniego doboru argumentów, ale i formy, w jakiej miały one zostać wyrażone. Jak zatem nazwać uprawiany przez niego gatunek pisarski? Jest on stosunkowo trudno definiowalny. *Czeskie pytanie* powstaje jako zbiór wcześniejszych artykułów Masaryka, stąd zresztą może czasami zaskoczyć czytelnika, który – ni stąd, ni zowąd – jest informowany, że wciąż czyta studium o myśli Jána Kollára (Masaryk, 1948, s. 151), podczas gdy autor *Córy Sławy* już dawno przestał być pierwszoplanowym bohaterem książki. To „bałaganiarstwo” może zaskakiwać, jeśli nie weźmie się pod uwagę właśnie strategii pisarskich, jakie zastosował Masaryk. Jak zauważa Polák, „na przydługie przygotowania kompozycji [książki] nie było czasu” (Polák, 2004, s. 85). Ten sam badacz nazywa ten sposób przygotowania książki „literacką improwizacją” (Polák, 2004, s. 85), z której autor – jak widzieliśmy – co prawda nie był do końca zadowolony, niemniej uważał ją wówczas za potrzebną. Spostrzeżenia Stanislava Poláka dotyczące tego, jak powstawało *Czeskie pytanie*, nie wyjaśniają jednak wszystkiego. Są bardziej kontekstualne i pokazują realia epoki, w jakiej książka powstawała, ale przecież w pisarstwie Masaryka – jak w każdej twórczości – istnieje również aspekt wolicjonalny, który w tym wyjaśnieniu zostaje pominięty.

Być może klucz do odpowiedzi na to pytanie może stanowić odpowiedź na inne pytanie: po co Masaryk pisze? Po to, żeby wpłynąć na czytelnika. Dodajmy, że na określonego czytelnika. Jak konstatował w związku z późniejszymi pracami Masaryka Petr Hlaváček, ich autor wiedział, w jaki sposób wpływać na czytelników z Europy Zachodniej i ze Stanów Zjednoczonych za pomocą tego rodzaju publicystyki politycznej (Hlaváček, 2017, s. 446). Szeroki zasięg prac Masaryka może zaskakiwać, jeśli nie weźmie się pod uwagę tego aspektu jego pisarskich strategii: traktował on problem lokalny jako punktu wyjścia do poruszenia problemu bardziej ogólnego. Masaryk balansuje pomiędzy naukowym a publicystycznym stylem wypowiedzi, stąd też pomysł, żeby nazwać ten gatunek „esejem eschatologicznym” (Hlaváček, 2017, s. 446).

¹³ Jak jednak zwraca uwagę Luděk Sekyra, przywołując przemyślenia filozofa Jana Patočki, inspiracji do myślenia o czeskości w wydaniu Masaryka można szukać w swego rodzaju syntezie Bolzanowskiej myśli o narodowości jako definiowanej na podstawie miejsca zamieszkania (*zemské vlastenectví*) i wyrastającej z Herdera idei narodowości Jungmanna opartej na języku i kulturze (*národní a jazykové vlastenectví*), w tym wypadku bardzo mocno języko- i tekstocentrycznej (więcej na ten temat zob. Macura, 1995; Sekyra, 2017, s. 13).

Niemożliwość „nieodpowiedzi”

„Czeskie pytanie” żąda znalezienia odpowiedzi, wzywa do tego, by ten, kto je usłyszy, szukał jej – w tym podobne jest do ewangelicznego wezwania Chrystusa „pójdź za mną” – bo jest równocześnie zadaniem: „Přeju si, aby tyto studie naši situaci se všech stran objasnily a aby těm, kdo s částí nebo s celkém souhlasí, byly pohnutkou k dalšímu přemýšlení a pracování”¹⁴ (Masaryk, 1948, s. 230). Ma zatem charakter performatywny. Jak to rozumiem?

Performatywność jako zdolność języka do stwarzania nowego stanu rzeczy to jedna z tych jego cech, na które zwrócił uwagę brytyjski filozof języka John Langshaw Austin (Austin, 1975). Chociaż urodził się on dopiero w 1911 roku – czyli trzy lata po ukazaniu się omawianego drugiego wydania *Czeskiego pytania* – jego koncepcja dobrze opisuje zjawisko, z którym mamy do czynienia. Masarykowe „czeskie pytanie” można zgodnie z myślą Austina scharakteryzować jako akt illokucji. Jest to czynność językowa, która ma za podstawę pewną skonwencjonalizowaną moc, zawartą w samej treści wypowiedzi. Moc ta, pochodząca również ze społecznie usankcjonowanej konwencji, powoduje określony społeczny skutek takiej wypowiedzi.

Teoria aktów mowy Austina pozwala zinterpretować pisanie jako formę działania – zarówno czyny, jak i słowa są sposobami komunikacji. W związku z tym nie chodzi o to, jaki rodzaj tekstów jest bardziej lub mniej illokucyjny, ale o potraktowanie mowy jako czynu – ogólnie. Z tego punktu widzenia rozróżnianie typów tekstów pod względem ich illokucyjności jest rzeczą drugorzędną, nie jest zatem konieczne poddawanie osobnej refleksji rodzaju analizowanego w ten sposób tekstu. Język, którego używał Masaryk, i sposoby wyrażania przez niego omawianych kwestii były już poddawane analizie (Jakobson, 1988; Mukařovský, 1932; Voisine-Jechová, 1989) – ze względu na ograniczone miejsce oraz wybrany temat, pozostawiam związek między rodzajem tekstu i językiem jako odrębną kwestię do zbadania w przyszłości.

Moc, o której mowa wyżej, obwarowana jest pewnymi warunkami, zawartymi *implicite* w akcie illokucji: procedura, której dotyczy, musi zostać przeprowadzona poprawnie, należy też wziąć pod uwagę subiektywne przeżycia i myśli osoby biorącej w niej udział. Jeśli pierwszy warunek nie zostanie spełniony, nie dochodzi do aktu illokucji, ale do niewypału – jeśli drugi, do nadużycia.

¹⁴ „Žyczylbym sobie, žeby te studia szczególowo wyjašnily našu situaci i žeby dla tych, którzy si z nimi v části lub v celosti zgadzajú, byly bodžcem do dalších přemýšlení i pracy”.

W jaki sposób „czeskie pytanie” możemy rozumieć jako akt illokucji? Masaryk zadając je (ta podwójność znaczenia „zadawania” jest tutaj bardzo wygodna: zadawać można pytanie, ale i zadanie właśnie), chce stworzyć przestrzeń do dyskusji na temat wizji czeskiej historii. Nie jest pierwszą osobą podejmującą ten temat: w istocie pytanie o czeską podmiotowość jest pytaniem powracającym przez cały wiek XIX, zadawanym w różnych wersjach już wcześniej, chociażby przez Huberta Gordona Schauera w jego ikonicznym tekście *Nasze dwa pytania* (Schauer, 1886, ss. 1–10). W tym sensie stawianie pytania jest zarazem wyrazem pewnej konwencji społecznej – można pytać o „naszą czeskość” – niekonwencjonalna jest jednak odpowiedź udzielana przez Masaryka i stąd wynika problem. Procedura, którą przeprowadza Masaryk, jest „poprawna” pod tym względem, że nie jest absolutnym *novum* na czeskim gruncie, odmienna jest jednak strategia pisania, którą podejmuje filozof, decydując się oprzeć swoją odpowiedź nie tyle na czeskiej historii jako takiej, ile na jej ostatnim, słabo rozpoznanym według niego etapie: historii czeskiego odrodzenia narodowego. Dla Masaryka nie jest ono procesem zakończonym. Nastąpi dopiero wtedy, kiedy równość praw wszystkich członków społeczeństwa stanie się faktem. Z tego też względu Masaryk dzieli odrodzenie narodowe na cztery etapy, a jego ostatni, czwarty etap lokuje w czasach sobie współczesnych. Zadanie „czeskiego pytania” jako aktu illokucji ma również źródła w subiektywności stawiającego to pytanie-zadanie. Jeszcze lepiej widać to w serii ponowionych po nim pytań-odpowiedzi. *Czeskie pytanie* faktycznie otworzyło bowiem – tak upragnioną przez Masaryka – przestrzeń do dyskusji. Nie stało się tak jednak od razu.

W tym sensie pierwsze wydanie z roku 1895 jest – używając terminologii Austina – raczej niewypałem. Doskonale jednak ilustruje strategie pisarskie stosowane przez Masaryka. W momencie, gdy pierwsze wydanie książki nie zyskuje takiego rozgłosu, na jaki autor liczył – chociaż pojawia się dość szybko polemika pióra dawnego przyjaciela z kręgu realistów Josefa Kaizla (Kaizl, 1896) – Masaryk przystępuje do kolejnych etapów pisania. Nie jest zatem tak, jak chcą niektórzy badacze, że reakcja na książkę była natychmiastowa (Neudörflová, 2017, s. 528), bo jeśli zdamy sobie sprawę, że po polemice Kaizla i kilku recenzjach na trzy lata właściwie zapada cisza, trudno uznać to za satysfakcjonującą i szybką reakcję, zwłaszcza w realiach epoki, o których pisałam wyżej, gdzie naprawdę liczone było z szybkością reakcji na coś, co właśnie ukazało się drukiem.

Wkrótce potem powstaje druga część *Czeskiego pytania*, czyli *Nasz obecny kryzys*, a chwilę później *Jan Hus*. Inaczej widziałabym tutaj rolę *Naszego obecnego kryzysu*, który Polák nazywa dopełnieniem *Czeskiego pytania*, skomponowanym w podobny sposób i „już bezpośrednio odpowiadającym na aktualne problemy współczesności” (Polák, 2004, s. 85). Wypowiedzi Masa-

ryka z jego listów wskazują bowiem, jak pokazywałam wyżej, że przyczyny powstania tej książki mogły być bardziej złożone. Dzieła te są przez cały czas w istocie tym samym: wezwaniem do dyskusji, szukaniem odpowiedzi, prowokacją wobec społeczności akademickiej, politycznej i kulturalnej środowiska, w jakim przebywa Masaryk. Jak zwierza się na temat sposobu pisania *Naszego obecnego kryzysu* Macharowi: „...jsem psal téměř v horečkovém záchvatu! Alespoň jsem několik nocí nespál a v nich to [tj. Nasz obecny kryzys] napsal”¹⁵ (Masaryk & Machar, 2017, s. 291). Nie jest zatem „czeskie pytanie” nadużyciem, zgodnie z definicją Austina, bo traktowane jest przez Masaryka nadzwyczaj poważnie, nie brak tu też intencji działania: „Studie tyto (...) jsou jen úvodem, a vlastně vybidnutím k možnému programu a ustálení takovéto strany (...)”¹⁶ (Masaryk, 1948, s. 230). W tym programie – jak piszą Jan Svoboda i Aleš Prázný – to, co demokratyczne, musi zarazem być tożsame z tym, co humanistyczne. Oznacza to politykę świadomych i odpowiedzialnych jednostek, prowadzoną na rzecz całej społeczności, co z kolei wynika z przyjęcia postawy krytycznej oraz posiadanego wykształcenia (Svoboda & Prázný, 2017, s. 19). Polityk bowiem to dla Masaryka ktoś, komu bliskie są ideały platońskie: taka osoba przede wszystkim musi wiedzieć, co robi i dlaczego to robi (Svoboda, 2017a, s. 291). Jak zauważają autorzy wstępu do korespondencji Masaryka z Macharem, mogło to wynikać po części z doświadczenia samego Masaryka, który wchodził do polityki jako człowiek mający zaplecze akademickie, i to, co znał ze środowiska naukowego, chciał przenieść do polityki (Doubek & Merhautová, 2017, s. 17).

W jaki sposób jednak wszystko to, co zostało dotąd powiedziane, łączy się z tematyką „fatalnych ósemek”? Jeśli odczytywać *Czeskie pytanie* tak, jak proponuję – czyli jako Austiński niewypał – to dopiero rok 1908 wprowadza je jako akt illokucji na scenę dyskusji o sensie czeskiej historii. Zapowiedzi tego pojawiają się jednak już wcześniej.

„Fatalne ósemki” a strategie pisarskie

Istotną „ósemką” w historii *Czeskiego pytania* byłby jednak najpierw rok 1898, kiedy to ukazuje się polemika ze zdaniem Masaryka autorstwa jego dawnego sprzymierzeńca z czasów bojów o rękopisy, Jaroslava Golla, a potem Josefa Pekařa (Kohn, 1945, s. 105). Obaj akademicy są historykami i z tej pozycji zarzucają Masarykowi kreowanie rzeczywistości historycznej. Znaczna

¹⁵ „...pisałem niemalże w gorączce! A przynajmniej kilku nocy nie przespałem i podczas nich to [tj. Nasz obecny kryzys] napisałem”.

¹⁶ „Te studia (...) są tylko wstępem, a właściwie nawoływaniem do [sformułowania] możliwego programu i powołania takiej partii (...)”.

część odpowiedzi na „czeskie pytanie” sprowadza się do takiego rozwiązania – należy jednak zaznaczyć, że to, co prezentuje Masaryk, bliższe jest historiozofii niż historiografii. Krytyka prowadzona z pozycji ściśle historycznych nie zbliża się zatem do sedna problemu, a ten jest cały czas ten sam: nieustające żądanie odpowiedzi na „czeskie pytanie”. Nie znajdzie się jej jednak w korygowaniu nieścisłości historycznych, których autor był zresztą – przynajmniej częściowo – świadomy. Był tak bardzo rozczarowany reakcją na pierwsze wydanie *Czeskiego pytania*, bo w polemice Kaizla te same argumenty zajmują poczesne miejsce.

Tak rozumiane „czeskie pytanie” – oraz reakcje Masaryka na pierwsze recenzje książki – jest również pytaniem dotyczącym wolności myślenia (Pechar, 2017, s. 473). Pokazuje również, w jaki sposób łączą się wszystkie elementy wskazane przeze mnie jako części strategii pisarskich: (1) moment życiowy, w jakim znajdował się wówczas Masaryk – autor kilku książek, redaktor, akademik i polityk, (2) kontekst epoki i (3) polemiczny charakter autora. Masarykowi nie chodzi jednak o spór dla sporu, ale o dialog, chociaż specyficznie rozumiany. Jak zauważają autorzy wstępu do korespondencji Masaryka z Macharem (Doubek & Merhautová, 2017, s. 43), ten pierwszy nie rozumiał dyskusji bądź debaty – o których często wspominał – jako dialogu równoprawnych stron, ale jako rodzaj „asymetrycznego dialogu”, w którym, jak pisze Luboš Merhaut, „uczestnicy w ten czy inny sposób wyrażają swoją siłę, moc i dominację nad drugim” (Merhaut, 1999, s. 500). Chodziło zatem o rodzaj polemiki, zwłaszcza drukowanej, w której w pewnym odstępie czasu publikowało się swoją odpowiedź na argumenty i kontrargumenty przeciwnika. Polemika w światopoglądzie Masaryka związana była nie tylko z wymianą argumentów z drugą stroną sporu, ale także z dopuszczeniem do niej szerszej publiczności, np. za pośrednictwem prasy, oraz z poszukiwaniem tego, co etycznie właściwe (Kraus, 1994, ss. 56–57). I wreszcie ostatni element omawianych przeze mnie strategii pisania: (4) gatunek pisarski uprawiany przez Masaryka. Nie był on bowiem krytykowany wyłącznie za swoje podejście do materiału, jakiego dostarczała historia. Współczesny mu francuski historyk i bohema Ernest Denis widział w *Czeskim pytaniu* ogniwo pośrednie między historią epok wcześniejszych a współczesnością. Denis uważał, że Masaryk demitologizuje wiek XIX, który był wcześniej idyllizowany i hagiografizowany (Pechar, 2017, s. 477), co dość ciekawie rzutuje na odczytanie kolejnego elementu strategii pisarskich Masaryka. „Naukowa” metoda przykrywa tu bowiem niedostatki warsztatu, którego zresztą autor jako nie-historyk właściwie nie posiadał, a na pewno nie w takiej mierze, jakiej wymagano w tamtej epoce.

Masaryk jawi się więc znowu jako outsider, tym razem pozostający poza dyscypliną, z której osiągnąć mimo woli korzysta. Pozostaje jednak w swoich kompetencjach filozofem

historii, w tym sensie więc metoda, którą się posługuje, jest naukowa, tyle że przekraczająca wąskie ramy dyscypliny, w jakich widziała ją część polemistów, w tym historycy tacy jak Goll i Pekař. Ten drugi nazwał *Czeskie pytanie* wręcz wykładem o charakterze mityczno-teleologicznym, zarzucając Masarykowi, że zamiast analizy głównych faktorów rozwoju historycznego, które potem można wyłożyć jako przyczyny pewnych stanów, kreuje pewną określoną wizję historii (Pekař, 1995, ss. 500–516). To samo zatem, co dla jednych (Denis) było naukowe, dla drugih (Pekař) nosiło znamiona szarlatanerii. Pekař powróci jeszcze do krytyki używania przez Masaryka empirycznego materiału historycznego w innym roku kończącym się „fatalną ósemką”: w 1928.

Jeśli jednak ze strategiami pisania Masaryka wiąże się to, że nie jest historykiem – i nie pretenduje do tego miana, jest natomiast filozofem historii, to można całkiem zasadnie postawić pytanie: jak w takim razie Masaryk rozumie filozofię? W *Rewolucji światowej*, dziele dość późnym, napisze, że chodzi mu przede wszystkim o filozofię praktyczną (co, jak starałam się udowodnić, można zaobserwować już wcześniej). Metafizyka go nie zadowalała (Masaryk, 2005, s. 403), a to, czym jest filozofia, najlepiej oddawały według niego etyka, socjologia i polityka. Problem z Masarykiem jako myślicielem przekraczającym ramy dyscyplin, także w swojej twórczości, jest tutaj dobrze dostrzegalny: na jedną dyscyplinę składają się bowiem aż trzy – nazwijmy je – aspekty ludzkiej działalności. To szerokie rozumienie własnej dyscypliny sprawiało zatem, że Masaryk swobodnie korzystał z materiału empirycznego zarezerwowanego dotychczas dla jednej dyscypliny, co zarzuca mu z pozycji historyka Pekař. Socjologia była dla Masaryka nowoczesną metodą badania pewnych zjawisk zachodzących w społeczności; ten sposób myślenia związany był z wpływami Auguste’a Comte’a (Pecka & Pána, 2017, s. 231; Svoboda, 2017b, ss. 101–109). Praktyczność filozofii wynikała z Brentanowskiej spuścizny w myśleniu Masaryka. Jako uczeń Franza Brentana, postulatora odejścia od abstrakcyjnego myślenia w filozofii na rzecz konkretnych rozwiązań, Masaryk szedł śladami mistrza (Svoboda, 2017b, s. 80). Politykę zaś, co można zauważyć już w tekście *Czeskiego pytania*, rozumiał bardzo szeroko, w duchu platońsko-arystotelesowskim, jako bezpośrednią sferę ludzkiego działania. Człowiek to w końcu, jak pisał Arystoteles, „zwierzę polityczne”.

Filozofia dziejów Masaryka wiąże się zatem z szerokim rozumieniem filozofii jako takiej i ze swobodnym podejściem do osiągnięć innych dyscyplin. Problem z nią jest jednak taki, że powstaje nie tylko w momencie wyodrębniania się *Geistwissenschaften*, ale i okopywania się w tych nowo zdobytych granicach dyscyplin. Swobodne podejście Masaryka wielu więc

może irytować, zwłaszcza gdy zostaje odczytane jako próba sprowadzenia jednej dyscypliny (tu: historii) do roli dziedziny pomocniczej innej dyscypliny (tu: socjologii).

Pierwszy czeski performer?

Masaryk pisze zatem po to, żeby zmieniać, proponować, a nie tylko opisywać. W tym sensie zarzuty Pekařa, że dokonuje on manipulacji na materiale empirycznym, nie oddają sprawiedliwości zamiarom krytykowanego autora. Równocześnie sam Masaryk nie wyklucza się z kręgu tych, którym „czeskie pytanie” zostaje postawione, jest ono bowiem skierowane do każdego, a to, że udzielił już na nie pewnej odpowiedzi, nie zwalnia go z poszukiwania kolejnych. W ten sposób również możemy lepiej zrozumieć przyczyny powstania następnych studiów na ten temat, *Naszego obecnego kryzysu* oraz *Jana Husa*, a nawet jeszcze późniejszego *Karla Havlíčka*. Co więcej, to, jak Masaryk widzi czeską historię – nie jako zbiór wydarzeń, ale opowieści konkretnych postaci – pokazuje, że za abstrakcyjnie ujętą „historią” należy dostrzegać działalność konkretnego człowieka.

„Fatalne ósemki” w historii *Czeskiego pytania* – lata 1898, 1908 czy 1928 – możemy zatem odczytywać jako jedną z dróg interpretacji Masarykowskiej wizji historii i jej krytyki. Pierwsze, niedostatecznie popularne wydanie *Czeskiego pytania* skłoniło autora do napisania kolejnych prac na ten temat, wzywających do podejmowania polemiki z wyrażonymi poglądami na zasadzie specyficznie pojętego dialogu. Wiąże się to także bezpośrednio ze strategiami pisania stosowanymi przez Masaryka, które scharakteryzowałam jako stałe komponenty myślenia i postępowania przejawiające się w twórczości autora, a związane zarówno z jego pozycją i charakterem, jak i z kontekstem, w jakim ta twórczość powstawała. To sprawia, że stawianie „czeskiego pytania” i szukania na nie odpowiedzi jawi się nie jako przełom, ale jako proces, którego datę końcową trudno dookreślić.

Używając zatem jednego filtru interpretacyjnego („fatalnych ósemek”) jako przesłanki do zastosowania filtru innego (spojrzenia przez pryzmat strategii pisarskich) proponuję odczytywać *Czeskie pytanie* jako akt illokucji. Nie tylko pozwala to lepiej zrozumieć rolę tego dzieła, uwalniając je od bagażu krytyki z pozycji historiograficznych. Dzięki takiemu spojrzeniu możemy również lepiej scharakteryzować działalność Masaryka – postaci, którą trudno jednoznacznie określić jako „tylko” polityka, filozofa czy socjologa. W żadnej z tych szuflad Masaryk się nie mieści. Może zatem określenie „performer” oddawałoby sprawiedliwość autorowi *Czeskiego pytania*?

Bibliografia

- Austin, J. L. (1975). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198245537.001.0001>
- Brabec, J. (2009). *Panství ideologie a moc literatury: Studie, kritiky, portréty (1991–2008)*. Praha: Akropolis.
- Broklová, E. (1997). *Sto let Masarykovy České otázky*. Praha: Ústav T. G. Masaryka.
- Činátl, K. (2011). *Dějiny a vyprávění: Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa* (1. vyd.). Praha: Argo.
- Doubek, V., & Merhautová, L. (2017). Skepse a naděje: Formování základů reformního modernismu. W H. Kokešová, P. Kotyk, & I. Kraitlová (Red.), *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar (1893–1895)* (ss. 5–77). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.
- Drews, P. (1989). Masaryk and Machar's literary criticism in Naše doba. W R. B. Pynsent (Red.), *T. G. Masaryk (1850–1937): Thinker and politician* (ss. 160–173). London: Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-20366-6_12
- Havelka, M. (1995). *Spor o smysl českých dějin* (T. 1). Praha: Torst.
- Hlaváček, P. (2017). Češi a jejich „evropská otázka“: Kontexty, tendence, kontroverze. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 445–471). Praha: Filosofia.
- Jakobson, R. (1988). Problems of language in Masaryk's writings. W J. Novák (Red.), *On Masaryk: Texts in English and German* (ss. 55–80). Amsterdam: Rodopi.
- Kaizl, J. (1896). *České myšlenky*. Praha: Tiskem a nákladem E. Beauforta.
- Kohn, H. (1945). The historical roots of Czech democracy. W *Czechoslovakia* (ss. 91–105). Berkeley: University of California Press.
- Kraus, J. (1994). Žánr polemiky v politickém a filozofickém díle T. G. Masaryka. W *O Čapkových Hovorech s T. G. Masarykem* (ss. 53–58). Praha: Academia.
- Macura, V. (1995). *Znamení zrodu: České národní obrození jako kulturní typ*. Jinočany: H&H.
- Masaryk, T. G. (1948). *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krise: Pád strany staročeské a počátkové směrů nových* (6. vyd.). Praha: Čin.
- Masaryk, T. G. (2005). *Světová revoluce: Za války a ve válce 1914–1918* (J. Srovnal, Red.). Praha: Masarykův ústav AV ČR : Ústav T. G. Masaryka.
- Masaryk, T. G. (2017). *Naše doba: Texty z let 1892–1894* (J. Flaišman & J. Brabec, Red.) (1. vyd.). Praha: Ústav T. G. Masaryka, o.p.s.
- Masaryk, T. G., & Machar, J. S. (2017). *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar: TGM – JSM* (H. Kokešová, P. Kotyk, & I. Kraitlová, Red.). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i.
- Merhaut, L. (1999). Polemika: Dialog a nerozumění. *Česká literatura*, 47(5), 500–504.

- Mukařovský, J. (1932). Masaryk jako stylista. *Kapitoly z české poetiky*, 2, 422–446.
- Neudörflová, M. L. (2017). Politické kořeny Masarykovy filosofie české historie. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 515–535). Praha: Filosofia.
- Opat, J. (1990). *Filozof a politik TG Masaryk 1882–1893: Příspěvek k životopisu*. Praha: Melantrich.
- Pechar, J. (2017). K Masarykovu pojetí smyslu české historie. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 473–488). Praha: Filosofia.
- Pecka, E., & Pána, L. (2017). Masarykův realismus a formování české politické kultury. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 229–239). Praha: Filosofia.
- Pekař, J. (1995). Smysl českých dějin (O nový názor na české dějiny). W M. Havelka (Red.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938* (ss. 499–560). Praha: Torst.
- Pojar, M. (2016). *T. G. Masaryk a židovství* (1. vyd.). Praha: Academia.
- Polák, S. (2004). *T. G. Masaryk: Za ideálem a pravdou: T. 3. 1893 – 1900* (1. vyd.). Praha: Masarykův ústav.
- pš. (2000). Naše doba. W *Lexikon české literatury: T. 3/I. M–O* (ss. 415–421). Praha: Academia.
- Schauer, H. G. (1886). Naše dvě otázky. *Čas. List věnovaný veřejným otázkám*, 1, 1–10.
- Sekyra, L. (2017). Návraty české otázky. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 13–16). Praha: Filosofia.
- Šimečka, M. (1990). *Konec nehybnosti*. Praha: Lidové noviny.
- Štaif, J. (2009). *František Palacký: Život, dílo, mýtus*. Praha: Vyšehrad.
- Svoboda, J. (2017a). Ideová východiska Masarykovy „České otázky“ a jejich aktualizace. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 289–313). Praha: Filosofia.
- Svoboda, J. (2017b). *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia.
- Svoboda, J., & Prázný, A. (2017). Úvod. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 17–30). Praha: Filosofia.
- Voisine-Jechová, H. (1989). Masaryk's style in the framework of Czech realist tendencies. W R. B. Pynsent (Red.), *T. G. Masaryk (1850–1937): Thinker and politician* (ss. 174–185). London: Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-20366-6_13
- Zátka, V. (2017). Masarykova idea osvícenského humanismu (Herder, Rousseau, Kant) a jeho kritika romantické historiografie. W J. Svoboda & A. Prázný (Red.), *Česká otázka a dnešní doba* (ss. 241–262). Praha: Filosofia.
- zp. (1985). *Athenaeum*. W *Lexikon české literatury: T. I. A–G* (ss. 85–86). Praha: Academia.

Deceptive eights and *The Czech Question*: Tomáš Garrigue Masaryk's writing strategies

This article concerns the writing strategies present in Tomáš Garrigue Masaryk's works, especially in *The Czech Question*. Firstly, the author shows the impact of the second edition of *The Czech Question*, published in 1908, on the discussion about the sense of Czech history. Secondly, she examines Masaryk's writing strategies, showing to what extent they involve creating and, on the other hand, analysing Czech history.

Keywords:

Tomáš Garrigue Masaryk; writing strategies; fateful eights; Czech question; Czech history; theory of performative speech; John L. Austin; illocutionary act

Złudne ósemki a Czeskie pytanie. Strategie pisania Tomáša Garrigue'a Masaryka

W artykule podjęta zostaje problematyka strategii pisania obecnych w dziele T. G. Masaryka, zwłaszcza w jego *Czeskim pytaniu*. Po pierwsze, autorka pokazuje jaki wpływ miało drugie wydanie *Czeskiego pytania*, opublikowane w 1908 roku, na dyskusję o sensie czeskiej historii. Po drugie, autorka analizuje strategie pisania Masaryka, pokazując, do jakiego stopnia chodzi w nim o kreację, a do jakiego o analizę czeskiej historii.

Słowa kluczowe:

Tomáš Garrigue Masaryk; strategie pisania; fatalne ósemki; czeskie pytanie; czeska historia; performatywna teoria języka; John L. Austin; akt illokucji

Citation:

Ćwiek-Rogalska, K. (2018). Złudne ósemki a Czeskie pytanie. Strategie pisania Tomáša Garrigue'a Masaryka. *Adeptus*, 2018(12). <https://doi.org/10.11649/a.1784>